

A felnőttkori formális és nem formális tanulás funkciói napjainkban

Kispálné Horváth Mária*

Abstract The author analyses the functions of adult education, their possible classification and the reasons of their changes in the first part of her thesis. In the second part she presents those results of a research carried out in 2011 which relate to aims and functions of adult learning. As a part of the questionnaire research she visited every institution of Szombathely which organizes formal and non-formal trainings. The writer received 83 answers from different organizations including profit (limited liability companies, limited partnerships, self-employed businesses, a corporation) and non-profit (associations, foundations, non-profit limited liability companies, a public utility company) institutions as well as public educational (elementary, secondary and higher education institutions, cultural and community centres, libraries, a museum, a regional training centre) and church related institutions. The author collected data about the trainings in 2010, their types, functions, the typical participants, the number of adults and the possible input and output requirements. What is highlighted in the analysis is the presentation of the functions aiming at labour market and individual's life quality.

Keywords the functions of adult learning • the functions aiming at labour market • the functions aiming at individual's life quality • formal training • non-formal training

A felnőttképzés funkciói szakirodalmi áttekintés alapján

A magyar andragógiai szakirodalomban számos felnőttoktatási, felnőttképzési és felnőttnevelési funkciót találunk többféle szempont szerinti csoportosításokkal, bár a funkciók elnevezései és csoportosításai jelentős átfedéseket mutatnak. Az első átfogó funkciórendszer 1980-as publikálása Durkó Mátyás nevéhez fűződik.¹ Természetesen ez a struktúra a szocialista felnőttnevelés funkcióit mutatta be, azonban szinte minden elemét – részben új elnevezésekkel és új tartalmakkal – áttemelték a rendszerváltozás utáni funkciók közé, ezért ezt a felosztást szeretném részletesebben bemutat-

---

* Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Művészeti, Nevelés- és Sporttudományi Kar
E-mail: mkispal@mnsk.nyme.hu

¹ Durkó Mátyás (1980): A permanens nevelés felnőttnevelési szakaszának szocializációs és individualizációs funkciói. in: Durkó Mátyás, Marczuk, Mieczyslaw (szerk.): *A permanens művelődés és felnőttnevelés rendszertani és funkcionális kérdései*. Debrecen: KLTE. 90-128.

ni. Maga Durkó is úgy vélte 1999-ben,² hogy ez a modell az új gazdasági és társadalmi viszonyok között is megállja a helyét, egy új funkcióval kiegészítve azt. A modell lényege, hogy „azonos felnőttnevelési folyamatnak vannak dominánsan társadalmi oldalról megragadható funkciói, ... és vannak inkább szubjektív, személyiségi oldalról feltárható szerepei.”³ Ezen elv alapján a *társadalmi, szocializációs* és a *személyi, individualizációs funkciócsoport* alkotják a modellt.

A szocializációs funkciók közé tartozó öt funkció közül az egyik az *iskolapótló funkció*, amely a rendszerváltozás utáni gazdasági és foglalkoztatási változások, valamint a technológiai és tudományos fejlődés, továbbá az iskolarendszer folyamatos fejlődése és vele szemben a korábban iskolázottak alacsonyabb műveltségi színvonala miatt állandósult funkciónak tekinthető. A *mobilitási funkció*, melynek lényege az intragenerációs mobilitás elősegítése, szoros kapcsolatban áll az iskolapótló funkcióval. A *politikai-ideológiai nevelő funkcióban* a rendszerváltozás alapvető változást hozott, hiszen a korábbi monolitikus világnézeti szemlélet közvetítését felváltotta a demokratikus társadalom működésének megismertetése. A *gazdasági funkció* szintén a gazdasági, munkaerő-piaci változások miatt mára talán még jelentősebbé vált, hiszen a felnőttkori tanulás szükségyszerű egyéni, szervezeti és állami beruházásnak minősül. A napjainkban is alapvető fontosságúnak tartott *kulturális funkció* a kulturális javakból, értékekből való részesedést jelenti, alfunkciói az asszimilációs és integrációs alfunkciók – céljuk a műveltségi egyenlőtlenségek kiegyenlítése –, valamint a permanens személyiségfejlesztő alfunkció. Ezen öt szocializációs funkció mellé illesztette be Durkó Mátyás a rendszerváltozás után a *lokális és nemzeti (nemzetiségi-etnikai) identitástudat kialakítására irányuló funkciót* – összetevői többek között a történeti, nyelvi, vallásos, életmódbeli, kulturális azonosságok és különbségek felismerése –, mely átmenetet képez az individualizációs funkciók felé.

A személyi, individualizációs funkciócsoportban három funkció szerepel, melyek mai modern életünkben szintén meghatározó szereppel bírnak. Az *adaptációs funkció* által a felnőttképzés elősegíti az egyén alkalmazkodását a külső – gazdasági, technikai, társadalmi és kulturális – környezet által támasztott követelményekhez. A *személyiség belső harmóniáját biztosító szabadidős funkció* több alfunkciót foglal magában: kompenzációs, pihentető, rekreációs és pszichohigiéniai/pszichoterápiás alfunkciók. Lényegük egyrészt a felnőtt, mint termelési tényező és a felnőtt, mint személyiség és alkotó ember kettősségéből adódó diszharmonia csökkentő, azt kompenzáló alkotó tevékenységek folytatása, másrészt a modern élet miatti alkalmazkodási szükségletek, feszültségek és stresszhatások elleni védekezés az aktív pihenés és kikapcsolódás által. A *személyiségfejlesztő funkció* az értelmi fejlődésre, a képességek kibontakoztatására és a tehetséggondozásra vonatkozik. Durkó szerint az eddig ismertetett szerepek „olyan funkciók..., amelyek szocializációs vagy a személyiség individualizációs fejlődése szempontjából nélkülözhetetlenek, azokat más szervezetek el nem tudják helyette végezni. Következésként ezek a funkciók a szükségyszerűség erejével bizonyítják most és a jövőre nézve is a felnőttnevelés társadalmi létét, nélkülözhetlenségét.”⁴

A rendszerváltozás utáni évtizedekben számos magyar szakember foglalkozott a felnőttképzési funkció- és intézményrendszer kérdéskörével, a fejezet további részében ezek közül szeretnék bemutatni néhányat kiemelve azt, hogy az egyes felsorolá-

² Durkó Mátyás (1999): *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.

³ Durkó Mátyás (1999): *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet. 87.

⁴ Ugyanott. 95.

sok, csoportosítások mely módokon, milyen hangsúlyokkal közelítik meg a témát.

Dinnyés János⁵ öt fő funkciót sorol fel, melyek közül négy a munka világával kapcsolatos: *kiegészítő, átképző, továbbképző és készségfejlesztő funkció*. Az utolsó funkció az *orientáló funkció*, amelyben a személyiségfejlesztés a hangsúlyos. Ezek a funkciók három célra irányuló egységgé alakíthatók, melyek nem különülnek el élesen egymástól: munkaerőpiacra, személyiségre és közösségre irányuló képzések. Dinnyés részletezi, hogy az öt funkció mellett egyéb szerepei is vannak a felnőttképzésnek, például *mentálhigiénés, állampolgári és politikai funkció*.

Csoma Gyula⁶ szerint a felnőttoktatás-képzés rendkívül összetett és változékony funkció- és intézményrendszerében gyakoriak az átfedések, ugyanakkor az elhatárolódások is. Az általa felsorolt 22 intézménytípusban végzett munka egyrészt *általánosan-művelő*, másrészt *szakképző funkciócsoportba* sorolható. Mindkét funkciócsoportban megtalálhatók *pótló, kiegészítő, továbbképző és önfejlesztő funkciók*, azonban míg az első funkciócsoportban lévő szerepek kapcsolódhatnak a munkához, a közéleti – közösségi – politikai tevékenységhez, a családi és magánélethez is, addig a második csoport funkciói a munkára, a szakképzettségre irányulnak.

Koltai Dénes⁷ is nagyra értékeli a szerteágazónak véli a felnőttképzés mai rendszerét, amely az utóbbi évtizedekben funkcióváltáson ment át. A fordulat okai között a gazdasági, munkaerő-piaci, technikai és társadalmi változások a legfontosabbak. Véleménye szerint a 21. század elején a felnőttképzésnek az egyén szempontjából hármas funkciója van, melyek kapcsolatban állnak a változásokkal (hasonlóak a Durkó-féle *adaptációs funkcióhoz*): az egyén felkészítése a változásokra, majd közreműködése azokban, végül a megváltozott körülményekben életvezetése korrekciójának segítése. Ezen általános feladatok mellett több konkrét funkciót is felsorol, melyek egyrészt a foglalkoztatással kapcsolatosak, például *pótló, kompenzációs, kvalifikációs, készségfejlesztő és egzisztenciális funkció*, másrészt a munkán kívüli életre vonatkoznak, például *másodlagos szocializációs, szociális segítő, politikai, egészségmegőrző, műveltségkövetítő és önmegvalósító funkció*.

Zachár László⁸ négy fő felnőttképzési funkciót, illetve képzéstípust határoz meg, melyek mindegyike az egyén munkaerő-piaci helyzetével kapcsolatos: *pótló funkció, folyamatos szakmai, foglalkoztatást segítő és kiegészítő képzés* (például pályorientációs tréning, nyelvi és informatikai képzés).

Óhidy Andrea⁹ az egyén foglalkoztatási valamint társadalmi helyzetének javításával kapcsolatos funkciókat mutat be. A munkaerőpiacra kapcsolatban *pótló, továbbképző és második esély* szerepekről ír. A társadalmi státusszal kapcsolatosan megemlíti, hogy a felnőttkori tanulás alkalmas az egyén egzisztenciális és presztízis helyzetének, életmódjának és kulturális státuszának javítására, azaz az intragenerációs *mobilitás* elősegítésére. Álláspontja szerint a felnőttoktatási rendszer a rendes korúak iskolarendszerének *korrekciós/kiegészítő és kompenzációs* szerepét is be tudja tölteni.

⁵ Dinnyés János (1993): *Felnőttképzés. Elmélet és gyakorlat*. Gödöllő: Emberi Erőforrások Fejlesztése Alapítvány.

⁶ Csoma Gyula (2002): A felnőttoktatás intézmény- és funkciórendszere Magyarországon. in: Benedek András, Csoma Gyula, Harangi László (szerk.): *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Budapest: Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház. 173-174.

⁷ Koltai Dénes (2003): *A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái*. Pécs: PTE FEEFI.

⁸ Zachár László (2003): *Felnőttképzés, munkaerőpiaci képzés tervezése*. Pécs: PTE FEEFI.

⁹ Óhidy Andrea (2006): Az élethosszig tartó tanulás és a felnőttképzés. *Új Pedagógiai Szemle*, 2006/10. szám. 114-125.

Sári Mihály¹⁰ a hazai felnőttképzési intézményrendszert bemutató tanulmányában csak a művelődési otthonok kapcsán számos felnőttképzési funkciót sorol fel, például *közösségfejlesztő, civil kurázst kibontakoztató, társadalmi integrációs, érték-őrző és értékalkotó, kisebbségi kultúrákat támogató és személyiségfejlesztő funkció*.

Napjaink felnőttképzési funkcióinak egy lehetséges csoportosítása

A XXI. században a felnőttképzési funkciók változásának egyik oka a tanulás fogalmának újszerű értelmezése, időbeli, térbeli és tartalmi tágítása.¹¹ E tágítások következtében a tanulás már nem pusztán ismeretszerzés vagy képesség-, teljesítmény- és személyiségfejlesztés, hanem élettevékenység. Emiatt olyan szerepeket is a felnőttképzés funkciói közé sorolhatunk, melyek korábban más fogalmak köré csoportosultak, például a felnőtt szocializáció vagy a művelődés köré. A funkciók jelenlegi változásainak másik oka a gazdasági, foglalkoztatási és társadalmi változásokban, illetve ezen változásoknak az egyénekre gyakorolt hatásaiban keresendő. A változásokra, a kihívásokra való válaszok megtalálásában a felnőttkori tanulás kiemelt szereppel bír, hiszen régi és új funkciói által az egyének mind gazdasági, munkaerő-piaci helyzetüket, mind társadalmi státuszukat, életminőségüket megerősíthetik.

Véleményem szerint napjainkban az egyén szemszögéből a felnőttképzési funkciókat aszerint érdemes csoportosítani, hogy azok a munkaerőpiacra vagy az egyéni életminőségre fókuszálnak. A *munkaerőpiacra irányuló funkciócsoportnál* az elsődleges cél az egyén gazdasági szerepvállalásának, foglalkoztathatóságának növelése, ezért a fejlesztés iránya az emberi tőkére vonatkozik. Az ebbe a funkciócsoportba tartozó funkciók a következők: *kvalifikációs kompetenciát biztosító, stabilizációs/egzisztenciális, pótló/mobilitást elősegítő, korrekciós és parkoló pálya funkció*. Ezen funkciók főként formális oktatások, képzések keretében valósulnak meg, hiszen teljesülésükben kiemelten fontos az a szempont, hogy ezek a képzések államilag elismert, a munkaerőpiacon is elvárt képzettséggel zárulnak.

Az *életminőségre irányuló funkciócsoportnál* a fő cél a felnőtt önfejlesztése, életminőségének javítása, ezért a fejlesztés iránya az emberi erőforrás egészére, minden értékteremtő képességünk fejlesztésére vonatkozik. Ebbe a funkciócsoportba a következő funkciók tartoznak: *önfejlesztő, személyiségfejlesztő, rekreációs, felnőtt szocializációs/életvezetési és közösségi – civil funkció*. Ezen funkciók megvalósulásának fő színtere a nem formális felnőttképzés, a nem formális és informális felnőttkori tanulás.

Formális és nem formális felnőttképzést folytató szervezetek vizsgálata

2011 tavaszán kérdőíves felmérést végeztem az összes formális és/vagy nem formális felnőttoktatást/felnőttképzést folytató szombathelyi intézménynél. Kutatásom egyik célja az volt, hogy a 2010-ben Szombathelyen folytatott felnőttképzések funkcióiról teljes képet nyerjek. A felmérés során az összes olyan intézményt, szervezetet felkerestem a városban, amelyek bármilyen jellegű felnőttoktatást/felnőttképzést végeznek. A válaszadó 83 szervezet közül 3 nem válaszolt a képzésekkel kapcsolatos kérdések-

¹⁰ Sári Mihály (2006): A képző intézményrendszer változásai. In: Koltai Dénes, Lada László (szerk.): *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. Budapest: Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 157-186.

¹¹ Halász Gábor (2001): *Egész életen át tartó tanulás: az új oktatáspolitikai paradigma*. <http://www.ofi.hu/tudastar/kihivasok-valaszok/egesz-eleten-at-tarto> [2012.10.02.]

re. 14 szervezet formális és nem formális, 30 csak formális, 36 csak nem formális felnőttképzést folytatott 2010-ben.

A válaszadó intézmények típusairól az 1. táblázat ad tájékoztatást. A formális felnőttképzést folytató intézmények között a profitorientált szervezetek (azokon belül a korlátolt felelősségű társaságok 36%-kal) és az állami oktatási intézmények (azokon belül a közoktatási intézmények 21%-kal) szerepe a legjelentősebb. A nem formális képzést folytató intézmények között a nonprofit szféra szerepe a legmeghatározóbb (azon belül is az egyesületek működése 24%-kal), amit a profit szférában működő szervezetek (főként a korlátolt felelősségű társaságok 20%-os aránya miatt) és a művelődési intézmények (14%) követnek.

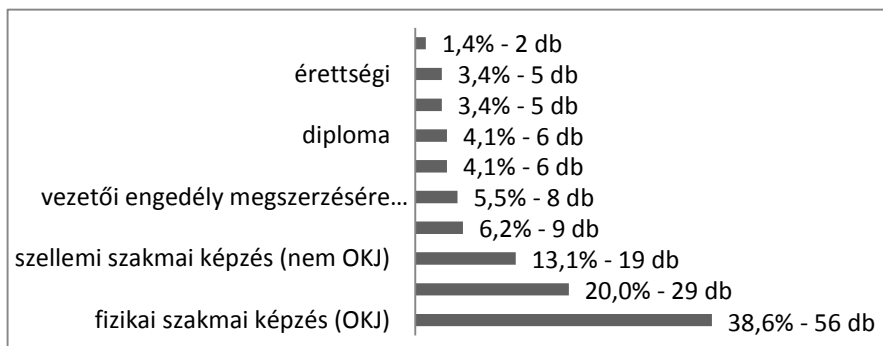
1. táblázat • Felnőttképzést folytató intézmények típusai csoportosítva (%)

felnőttképzést folytató intézmények típusai csoportokban	összes intézmény (80 db)	formális képzést folytató intézmények (44 db)	nem formális képzést folytató intézmények (50 db)
profit szférában működő intézmények	41%	53%	30%
nonprofit szférában működő intézmények	26%	11%	40%
állami oktatási intézmények	14%	25%	4%
művelődési intézmények	10%	2%	14%
egyéb intézmények	5%	9%	6%
egyházi intézmények	4%	0%	6%

A formális felnőttkori tanulás céljai, funkciói

A 44 formális felnőttképzést folytató szombathelyi intézmény 145 képzést folytatott 2010-ben, melyeken összesen 6782 fő vett részt. A formális képzések 58,6%-a OKJ bizonyítvánnyal zárul, és az egyéb, nem OKJ bizonyítvánnyal záruló szakmai képzések aránya is magas (19,3%). (1. ábra)

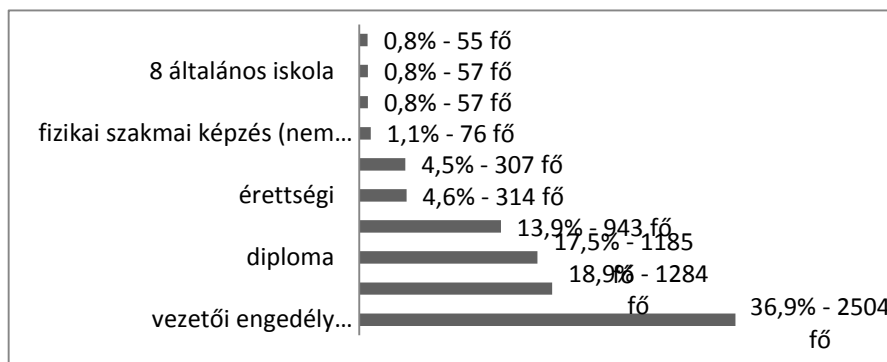
1. ábra • Formális képzések típusai a képzések aránya és száma alapján (% - db, összesen 145 képzés)

Ha a formális képzéseket a résztvevők aránya alapján vizsgáljuk, részben más képet kapunk (2. ábra), hiszen legtöbbször különböző szintű jogosítvány megszerzésére írá-

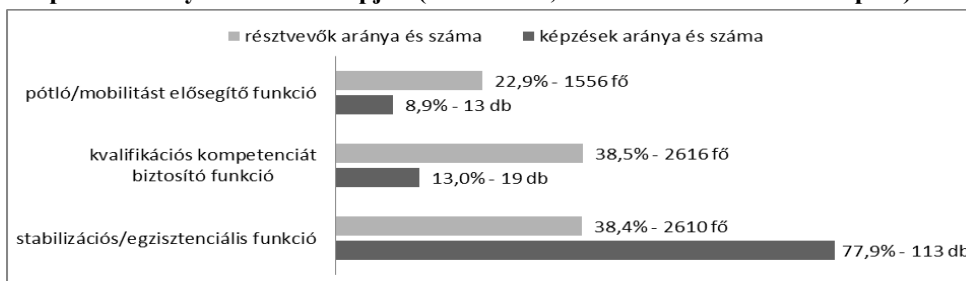
nyuló képzésben vesznek részt, második helyen az OKJ bizonyítvánnyal záruló fizikai szakmai képzéseken résztvevők állnak, míg a harmadik helyen a felsőoktatásban tanuló levelező tagozatos felnőttek vannak. Az iskolarendszerű felnőttoktatásban tanulók létszámait vizsgálva felfedezhetjük a fordított piramis modellt, azaz a felnőttek közül legtöbben a felsőoktatásban tanulnak (1185 fő), létszámukat tekintve is középen az érettségi bizonyítványt szerzők állnak (314 fő), míg legkevesebben az általános iskolai tanulmányokat folytatók vannak (57 fő).

2. ábra • Formális képzések típusai a résztvevők aránya és száma alapján (% - fő, összesen 6782 fő)

A formális felnőttkori tanulás funkcióinak vizsgálatánál a pótló/mobilitást elősegítő funkcióhoz a 8 általános iskolai és az érettségi bizonyítvány, valamint a diploma megszerzésére irányuló képzéseket soroltam. A kvalifikációs kompetenciát biztosító funkcióhoz az idegen nyelvi, az informatikai és a vezetői engedély megszerzésére irányuló képzések kerültek, míg a stabilizációs/egzisztenciális funkcióhoz az összes szakmai képzést párosítottam. A 3. ábra többek között azt mutatja, hogy a képzések 77,9%-a olyan szellemi vagy fizikai szakmai képzés, melyek a felnőttek közvetlen munkaerő-piaci szerepével van kapcsolatban.

3. ábra • Formális képzések munkaerőpiacra irányuló funkciói a résztvevők és a képzések aránya és száma alapján (% - fő - db, összesen 6782 fő és 145 képzés)

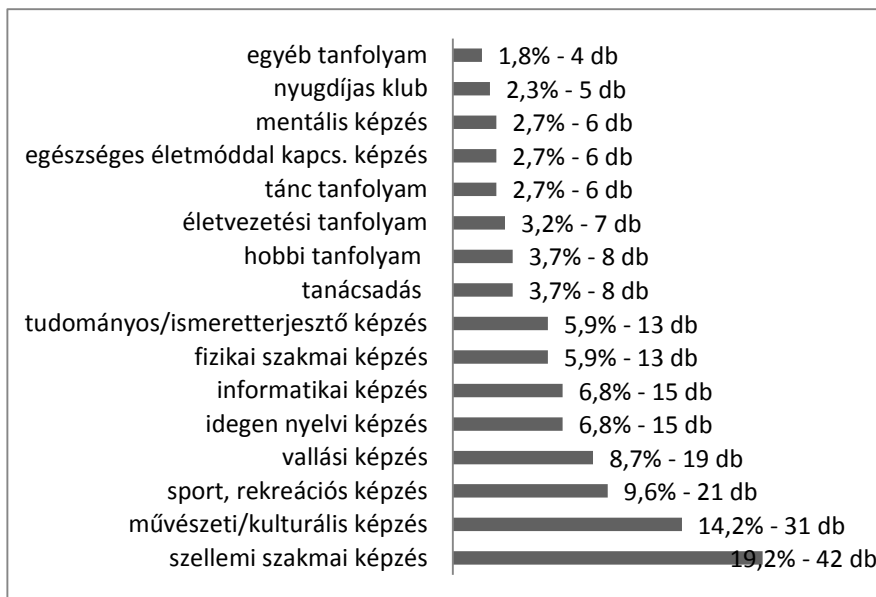
A létszámok szerinti értékeket vizsgálva, kiegyenlítettebb képet kapunk, hiszen a felnőtt tanulók 38,4%-a tanul főként stabilizációs/egzisztenciális funkciókkal bíró szakmai képzésekben, míg 38,5%-uk kvalifikációs kompetenciát biztosító képzések résztvevője. Ezeknél a képzéseknél a jogosítványt szerzők száma a legnagyobb. A

pótló/mobilitást elősegítő funkcióval bíró iskolarendszerű képzések létszámai is jelentősek (22,9%), itt a felsőoktatásban tanuló felnőttek létszáma a legmagasabb.

A nem formális felnőttkori tanulás céljai, funkciói

Az 50 szombathelyi nem formális felnőttképzést folytató intézmény 219 képzést szervezett 2010-ben, melyeken összesen 7865 fő vett részt. A nem formális képzések száma magasabb a formális képzések számánál, és képzési kínálatuk rendkívül sokszínű. (4. ábra) A szellemi és fizikai szakmai képzések elsősorban meghatározott munkakört betöltők rövid ideig tartó, tanúsítvánnyal záruló továbbképzései. A művészeti/kulturális képzések között találkozunk gitárkurzussal, tűzzománc tanfolyammal, fotó, foltvarró és kreatív klubbal, virágkötő és kerámia szakkörrel, színjátzó és énekkörökkel. A sport és rekreációs képzések közé kerültek többek között különféle jóga tanfolyamok, természetjáró, sakk és futóklubok. A tudományos/ismeretterjesztő képzések szereplői például műszaki klub tagjai, csillagászzal, egyháztörténettel, népi műveltséggel kapcsolatos előadás-sorozatok résztvevői. A tanácsadással kapcsolatos képzések közé soroltam tanulástechnikai tréninget, szociális, állampolgári és életvezetési készségek erősítésével foglalkozó tanfolyamot és álláskereső klubot. A hobbi tanfolyamok közé többek között bélyeggyűjtő kör, kertbarát klub, barkács tanfolyam és vasútmodellező klub található. Az életvezetési tanfolyamok közé kerültek például főzőtanfolyam, életmóddal és önellátással kapcsolatos képzések, női és férfi klubok. A mentális képzések között stresszoldó klub, önismereti és személyiségfejlesztő körök vannak. A képzések többsége (19,2%) szellemi szakmai képzés, második helyen a művészeti/kulturális képzések (14,2%) állnak, míg a harmadik helyet a sporttal és rekreációval kapcsolatos képzések foglalják el 9,6%-kal.

4. ábra • Nem formális képzések típusai a képzések aránya és száma alapján (% - db, összesen 219 képzés)

A nem formális képzések közül legtöbben (26,8%) nem államilag elismert bizonyítvánnyal záruló szellemi szakmai továbbképzésen vesznek részt. (5. ábra) Második helyen (12,1%) a nem nyelvvizsgával záruló – főként angol és német – nyelvtanfolyamok résztvevői állnak. A harmadik legnépesebb csoportot (11,6%) a különféle tudományos/ismeretterjesztő képzések szereplői alkotják.

5. ábra • Nem formális képzések típusai a résztvevők aránya és száma alapján (% - fő, összesen 7865 fő)

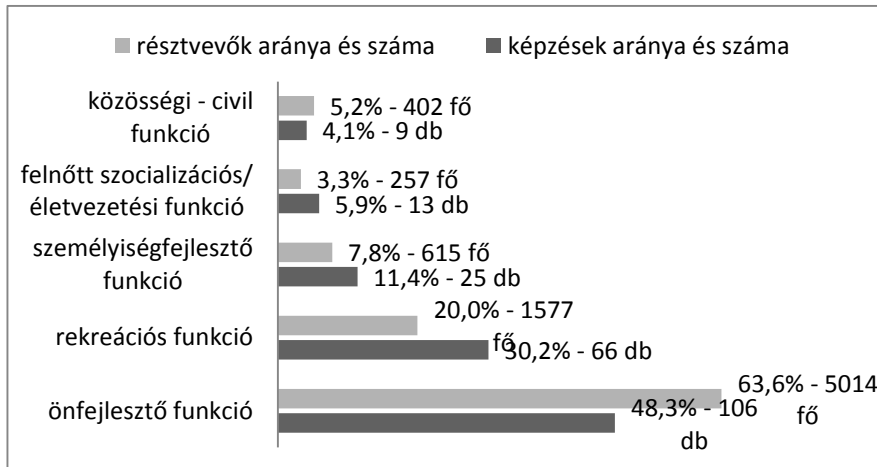
A nem formális képzések és funkcióik összehangolása nem volt könnyű feladat, hiszen egy képzéshez több funkció is társítható, például egy művészeti képzésnek lehet önfejlesztő, személyiségfejlesztő, rekreációs és közösségi – civil funkciója is. Az egyes funkciókhoz a következő képzéseket soroltam: önfejlesztő funkció: szellemi és fizikai szakmai, idegen nyelvi, informatikai, tudományos/ismeretterjesztő és tanácsadási képzés; személyiségfejlesztő funkció: mentális és vallási képzés; rekreációs funkció: művészeti/kulturális, tánc, hobbi és sport/rekreációs képzés; felnőtt-szocializációs/életvezetési funkció: életvezetési és egészséges életmóddal kapcsolatos képzés; közösségi – civil funkció: nyugdíjas és családi klub, önkéntes képzés.

A nem formális képzések funkciói közül mind a résztvevők, mind a képzések arányát tekintve az önfejlesztő funkció a leghangsúlyosabb. (6. ábra) Az önfejlesztő funkció első helyében (63,6 %) fontos szerepet játszik a nem formális továbbképzések magas aránya. A második helyen a rekreációs funkció áll (20%), míg a harmadik helyet a személyiségfejlesztő funkció foglalja el (7,8%).

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a formális képzések mellett a nem formális képzések is meghatározóak a Szombathelyen és környékén élő felnőttek életében. Ebből következően nemcsak a munkaerőpiacra, hanem az életminőség-gel kapcsolatos felnőttképzési funkciók is jelentős szerepet töltenek be tanulásukban.

6. ábra • Nem formális képzések életminőségre irányuló funkciói a résztvevők és a képzések aránya és száma alapján (% - fő - db, összesen 7865 fő és 219 képzés)

Felhasznált irodalom

- Csoma Gyula (2002): A felnőttoktatás intézmény- és funkciórendszere Magyarországon. in: Benedek András, Csoma Gyula, Harangi László (szerk.): *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Budapest: Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház. 173-174.
- Dinnyés János (1993): *Felnőttképzés. Elmélet és gyakorlat*. Gödöllő: Emberi Erőforrások Fejlesztése Alapítvány.
- Durkó Mátyás (1980): A permanens nevelés felnőttnevelési szakaszának szocializációs és individualizációs funkciói. in: Durkó Mátyás, Marczuk, Mieczyslaw (szerk.): *A permanens művelődés és felnőttnevelés rendszertani és funkcionális kérdései*. Debrecen: KLTE. 90-128.
- Durkó Mátyás (1999): *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.
- Halász Gábor (2001): *Egész életen át tartó tanulás: az új oktatáspolitikai paradigma*. <http://www.ofi.hu/tudastar/kihivasok-valaszok/egesz-eleten-at-tarto> [2012.10.02.]
- Koltai Dénes (2003): *A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái*. Pécs: PTE FEEFI.
- Óhidy Andrea (2006): Az élethosszig tartó tanulás és a felnőttképzés. *Új Pedagógiai Szemle*, 2006/10. szám. 114-125.
- Sári Mihály (2006): A képző intézményrendszer változásai. In: Koltai Dénes, Lada László (szerk.): *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. Budapest: Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 157-186.
- Zachár László (2003): *Felnőttképzés, munkaerőpiaci képzés tervezése*. Pécs: PTE FEEFI.